

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/1 2020 s. 124-143, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

ÖZGÜR YALIM'IN TANPINAR UYARLAMASI "SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ" OYUNU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nuri NALBANTOĞLU*

Geliş Tarihi: Ağustos, 2019

Kabul Tarihi: Mart, 2020

Öz

Şair, roman yazarı, akademisyen, edebiyat tarihçisi gibi kimliklere sahip bir Türk aydını olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın en önemli eserlerinden biri *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'dür. Tanpınar 1961 yılında basılan romanında modernizmi, modern insanı ve modern toplumu eleştirir. Devlet Tiyatroları'nda yönetmen ve oyuncu olarak görev yapan sanatçılarımızdan Özgür Yalım ise bu romanı 2008 yılında tiyatroya uyarlar ve aynı yıl İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda yönetir. Bu çalışmada hem roman hem de oyun metni üzerine bilgiler verilerek metinler karşılaştırılır. Yalım'ın kullandığı uyarlama yöntemleri incelenir ve Yalım'ın tercihleri yorumlanır. Çalışmada; Yalım'ın uyarlamasında Tanpınar'ın eserine ne ölçüde sadık kaldığının tespiti amaçlanır.

Anahtar Sözcükler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Özgür Yalım, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, tiyatro, uyarlama.

A RESEARCH ON ÖZGÜR YALIM'S TANPINAR ADAPTATION PLAY "THE TIME REGULATION INSTITUTE"

Abstract

One of the most important works of Ahmet Hamdi Tanpınar, a Turkish intellectual with poet, novelist, academic and literary historian, is *The Time Regulation Institute*. In his novel published in 1961, Tanpınar criticizes modernism, modern people and modern society. Özgür Yalım, one of the artists who worked as director and actor in the State Theaters, adapted this novel to the theater in 2008 and directs it at the Istanbul State Theater in the same year. In this study, information on both novel and play text is given and compared. Yalım's adaptation methods are examined and Yalım's preferences are interpreted. In this study; Yalım's adaptation aims to determine the extent to the extent to which Tanpınar has remained loyal to his work.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, Özgür Yalım, The Time Regulation Institute, theater, adaptation.

1. Giriş

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın modernizme geçiş sürecindeki toplumu ve bu süreçte bocalayan bireyi ironik bir üslupla eleştirdiği romanı *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*; 2008 yılında Devlet Tiyatroları sanatçılarımızdan Özgür Yalım tarafından tiyatroya uyarlanır. Bu uyarlamayı biçim ve içerik yönünden inceleyen çalışmamız beş bölümden oluşur: Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde Yalım ve Tanpınar'ın hayatlarından kısaca bahsedilir. Üçüncü bölümde

* Dr. Öğr. Üyesi; İstanbul Gelişim Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, nnalbantoglu@gelisim.edu.tr.

romanın olay akışı özetlenir ve romandaki önemli karakterler üzerine bilgiler verilir. Bu özet sayesinde Yalım'ın uyarlaması ile roman arasında karşılaştırma yapılır. Dördüncü bölümde Yalım'ın uyarlaması ayrıntılı olarak incelenir ve romanın tiyatro metnine dönüşüm sürecinde kullanılan yöntemler tespit edilir. Hangi olayların ve mekânların uyarlamada kullanıldığı, bunların ne ölçüde dönüştürülüp sahne gerçekliğine uygun hâle getirildiği incelenir. Ayrıca bu bölümde Yalım'ın oyun karakterlerine getirdiği yorumlar da açıklanır. Beşinci ve son bölümde ise oyunun ideası (ana fikri), teması, olayları, mekânları ve karakterleri üzerine değerlendirmeler yapılarak Yalım'ın, Tanpınar'ın eserine ne oranda sadık kaldığı tespit edilir.

2. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Özgür Yalım

Şair, romancı, hikâyeci, düşünce adamı, deneme yazarı, akademisyen, milletvekili ve edebiyat tarihçisi olarak farklı alanlarda çalışmalar yapmış verimli bir Türk aydını olan Ahmet Hamdi Tanpınar 23 Haziran 1901 yılında İstanbul'da doğar. Eğitimine İstanbul'da başlar. Çocukluğu, memur olan babasının mesleği yüzünden Anadolu'nun birçok şehrinde geçer. On üç yaşında Musul'da annesini kaybeder. Antalya'daki lise öğreniminin ardından 1919 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girer.

1923-1932 yılları arasında Anadolu'nun farklı şehirlerinde edebiyat öğretmenliği yapar. 1933'te Güzel Sanatlar Akademisi'nde sanat tarihi hocasına getirilir. 1939 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne Yeni Türk Edebiyatı profesörü olarak atanır. Maraş milletvekili olarak 1924 yılında meclise girer. Milletvekilliğinin ardından, 1949 yılında İstanbul Üniversitesi'ndeki kürsüsüne geri döner. 1953'te başlayan ve altı ay sürecek olan Fransa, Belçika, Hollanda ve İngiltere gezisine çıkar. Ölümüne kadar İstanbul Üniversitesi'ndeki görevini sürdürür. Hayatının büyük çoğunluğunu sağlık sorunlarıyla geçiren Tanpınar, bir kalp krizi sonucu, 23 Ocak 1962 yılında, derin izler bıraktığı bu hayata veda eder.

1961 yılında doğan Özgür Yalım 1980 yılında, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde öğrenciyken Ankara Sanat Tiyatrosu'nda amatör olarak tiyatroyla tanışır. 1982 yılında İstanbul Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'ne girer. 1986 yılındaki mezuniyetinden sonra İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda çalışmaya başlar. Yönetmenlik ve doğaçlama üzerine çeşitli eğitim çalışmalarına katılır, pek çok yönetime asistanlık yapar. Aynı zamanda Dostlar Tiyatrosu, Fikret Hakan Tiyatrosu, Tiyatro Stüdyosu gibi özel tiyatrolarda oyuncu ve yönetmen olarak çalışır. 2007 yılında Afife Jale Tiyatro Ödülleri'nde yılın en başarılı yönetmeni ödülünü alır. Yalım hâlen İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda çalışmakta ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde oyunculuk eğitmenliği yapmaktadır.

3. Bir Roman: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1953 yılının sonlarında yazmaya başladığı ve 1961 yılında basılan romanı *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (S.A.E.); eski ile yenin, doğu ile batının, felsefe ile hurafenin, dürüstlük ile yalanın arasına sıkışıp kalmış bir toplumu anlattığı eserdir. Tanpınar'ın Azra Erhat ile yaptığı söyleşide belirttiği gibi roman; başkahraman Hayri İrdal'ın "(...) hayatıdır, bu hayatın kendi ağzından hikâyesidir." (İnci, 2012, s. 96) Roman kısaca, altmışlı yaşlarına ermiş Hayri İrdal'ın kendini anlatmak için değil, "*sadece şahidi olduğu birtakım vak'aların unutulmamasına yardım etmek ve üç hafta önce hayatını kaybeden aziz insan Halit Ayaracı'yı anlatmak ve anmak için yazdığı*" anılarıdır (Tanpınar, 2009, s. 10).

Dört bölümden oluşan romanın “Büyük Ümitler” adlı ilk bölümünde Abdülhamit döneminde dünyaya gelen Hayri İrdal’ın yoksulluk içinde ama bir o kadar da özgür geçen çocukluk yıllarını okuruz. Sınıfının sonuncusu olduğu için okulu sevmeyen, bol bol gezip eve geç giden bir çocuktur Hayri. Sünnetinde hediye edilen saat yüzünden saatlere merakı artmış, Muvakkit* Nuri Efendi’nin yanına çırak olarak girmiştir. Nuri Efendi, Halit Ayaracı’nın deyişiyle tam bir filozoftur; zaman ve saatler konularındaki felsefesinin temelinde saatleri insanlardan ayırmaması yatar: “Cenab-ı Hak insanı kendi suretinde yarattı; insan da saati kendine benzer icat etti... (...) Saatin kendisi mekân, yürüyüşü zaman, ayarı insandır... Bu da gösterir ki zaman ve mekân insanla mevcuttur!” (Tanpınar, 2009, s. 31)

Nuri Efendi’nin arkadaşları olan Aristidi Efendi, Naşit Bey ve Abdüsselam Bey; Seyit Lütfullah önderliğinde zengin olma arzusuyla Kayser Andronikus’un kayıp hazinelerini ararlar, simyacılıkla uğraşırlar. Hayri, bu insanların arasında âdeta bir rüya âlemi içindedir.

1912 yılında, Hayri on yedi yaşındayken Nuri Efendi ölür. Dikkati çabuk dağılan bir genç olan Hayri, ustasından bazı süslü cümleler dışında pek bir şey öğrenmemiştir; işsiz geçen günleri başlar. Yoksul babasıyla tek ümitleri zengin ama bencil ve cimri olan Zarife Hala’dır. Babasının kardeşi olan Zarife bir ara öldüğü sanılıp gömülecekken dirilmiş(!), Hayri ve babasına düşman olmuş, ‘bütün varlığım bunlara kalacağına hepsini yer bitiririm’ deyip para saçmaya başlamıştır. Bu son umut da boşa çıkınca bir süre tulûat tiyatrolarında çalışan Hayri, I. Dünya Savaşı çıkınca askere gider.

“Küçük Hakikatler” adlı ikinci bölümde dört yıl sonrasını okuruz. Hayri askerden dönmüş, babasını kaybetmiştir. Üç ay işsiz gezdikten sonra Abdüsselam Bey’le karşılaşır. Abdüsselam Bey Hayri’yi önce evine alır sonra evlatlığı Emine ile evlendirir. Çiftin ilk çocukları hummadan ölür ancak ikinci çocukları Zehra yaşayacaktır. Emine Ahmet’e hamileyken Abdüsselam Bey de ölür. Varisler Abdüsselam Bey’in bütün parasını ve Şerbetçibaşı Elması’ni çaldığı için Hayri’yi mahkemeye verirler. Oysa Abdüsselam Bey yüklü bir borç dışında bir şey bırakmamıştır. Akrobaların mahkemedeki yalanlarına karşı gerçekleri anlatan Hayri; Seyit Lütfullah’tan ve dirilen halasından bahsedince hâkim tarafından adli tabibe sevk edilir. Kendisi için rapor düzenleme görevi verilen Dr. Ramiz’le tanışması böyle olacaktır. Dr. Ramiz, Hayri’yi haftalarca alıkoyar. Nihayet yargıç davayı incelemiş ve Hayri’nin bırakılmasına karar vermiştir. Eşinin yanına dönen Hayri, Dr. Ramiz ile de arkadaş olmuştur. Emine’nin ölümü her şeyi altüst eder. Dr. Ramiz zor durumdaki Hayri’ye yardım ederek kurduğu Psikanaliz Cemiyeti’ne müdür yapar. Hayri burada ikinci karısı Pakize ile tanışır, evlenir. Hayri bu sırada İspritizma† Cemiyeti’nde de çalışmaya başlamış, burada Cemal Bey ve ilerde âşık olacağı Selma Hanım ile tanışmıştır. Matmazel Afrodit, Nevzat Hanım, Atiye Hanım’ı da burada tanımıştır; bu kişiler ilerde S.A.E kadrosunda bulunacaklardır. Cemal Bey’den iş teklifi alınca bu cemiyetten ayrılıp Cemal Bey’in ‘ayak işlerini’ yapmaya başlar. Selma Hanım’a yakınlığı artınca bu işinden de olur.

“Sabaha Doğru” adlı üçüncü bölümde Dr. Ramiz Hayri’yi, Halit Ayaracı ile tanıştırır. Halit Ayaracı; Hayri’den Nuri Efendi’yi ve felsefesini dinleyince S.A.E. fikrini bulur. Önce büro açılır; Hayri müdür olarak, Halit Ayaracı’nın yeğeni Nermin Hanım da kâtip olarak işe başlar. Kısa sürede kendini kabul ettiren enstitü yüzlerce çalışanı olan, kontrol memurlarıyla sokak

* Muvakkit: Güneşe bakarak namaz vakitlerini bildiren kimse. (TDK, 1998, s. 1598)

†İspritizma: Ruhun ölmediğine inanan, gereğinde ölülerin ruhlarıyla ilişki kurulabileceğini ileri süren inanış, ruh çağırma. (TDK, 1998, s. 1103)

sokak dolaşım insanların saatlerindeki ayarsızlıklara göre ceza yazan bir kurum hâline gelir. Halit Ayarcı'nın ve Hayri'nin bütün akraba ve dostları, Zehra da dâhil olmak üzere enstitüde işe başlamışlardır ama Hayri'nin dediği gibi bir "iş vardır ama yapacak iş yoktur!" (Tanpınar, 2009, s. 225)

Yıllar geçer; enstitü daha büyük bir binaya taşınmış, personel sayısı artmıştır. Hayri, Şeyh Ahmet Zamanî adlı var olmayan biri hakkında ilmi(!) bir kitap yazar. Bütün bu yalanlar dünyasında Hayri'nin gerçekle tek bağı oğlu Ahmet'tir. Onunla ilişkisini kuvvetlendirmeye çalışsa da başarılı olamayacaktır. Tanpınar'ın kendi adını vererek onurlandırdığı bu karakter kendini -iradesi sayesinde- bu sahte dünyanın dışında tutabilmiş, babasının maddi gücünü ve nüfuzunu reddedip, devlet sınavlarına girmiş, sınavı kazanıp babasından uzaklaşmıştır.

Selma Hanım ile Cemal Bey boşanınca Hayri, Selma Hanım'la daha fazla vakit geçirmeye başlamıştır. Enstitü gittikçe büyümüş Saatleme Bankası, Zarife Hala'nın müdürlüğünü yaptığı Saat Sevenler Cemiyeti gibi kurumlar oluşmuştur. Yurt dışından gelen uzman bu enstitü fikrine hayran kalmış, sonuçta Amerika'da altı şehirde Saat Sevenler Cemiyeti kurulmuştur.

Romanın son bölümü olan ve "Her Mevsimin Bir Sonu Vardır" adlı dördüncü bölümde Hayri; enstitü için gereken yeni binanın tasarımını yapar. Ayarcı, herkesin hayran kalıp takdir ettiği bu projenin inşaatı başladıktan sonra, çalışanlar için de 'saat evleri' projesini düşünür. Bu evlerin tasarımını da Hayri'nin yapmasını istese de bütün çalışanlar buna karşı çıkarlar. Saati anımsatan yapısıyla enstitü merkezini beğenenler kendi evlerinin sağlam, dayanıklı ve 'eve benzer' olmasını isterler. Halit Ayarcı ve enstitü çalışanları arasında yaşanan tartışma Halit Ayarcı için kırılma noktası olacaktır; aylarca enstitüye uğramaz. Bu dönemde enstitüye gelen yabancı bir heyet enstitünün gereksizliğini tespit edince enstitü kapatılır. Hayri İrdal'ın ısrarı ile Halit Ayarcı Ankara'ya gider, tasfiye için daimi bir komisyon kurulmasını sağlar. Komisyonda çalışacaklar yine enstitü çalışanları olacaktır. Halit Ayarcı herkesi kurtarmıştır ama bir araba kazası sonucu gerçekleşen ölümüne kadar bir daha Hayri İrdal'la ve bu kuruldaki insanlarla görüşmeyecektir.

4. Bir Uyarlamanın Anatomisi: Saatleri Ayarlama Enstitüsü Oyunu

Devlet Tiyatroları repertuarında bulunan S.A.E oyunu, Özgür Yalım tarafından uyarlanmış ve 2008-2009 tiyatro sezonunda İstanbul Devlet Tiyatrosu tarafından sahnelenmiştir. Oyunun yönetmenliğini de Özgür Yalım üstlenmiştir. Oyun metni Mitoş-Boyut Yayınları tarafından 2008 yılında yayınlanmıştır.

Yalım, oyunu iki perdelik bir komedi olarak uyarlamış; oyunun ilk perdesini on, ikinci perdesini sekiz tabloya bölmüştür. Böylece oyun episodik bir yapı kazanmıştır. Tanpınar eserini birinci tekil şahısla, Hayri İrdal'ın ağzından yazmıştır, okuyucu *dinleyen* konumundadır. Yalım'ın uyarlamasında ise seyirci Hayri İrdal'ın hayatını dinleyen değil *hayatına tanıklık eden* bir konumda bulunur. Şimdi bu uyarlama metnini biçim-içerik yönünden inceleyerek Özgür Yalım'ın kullandığı uyarlama yöntemini ve uyarlama sürecindeki tercihlerini tespit etmeye çalışalım:

Oyunun ilk perdesi, romanın ikinci bölüm dördüncü kısmında yer alan Dr. Ramiz'in Hayri'yi muayene edip psikanaliz uyguladığı muayenehanede geçer. Hayri doktora; çocukluğundan başlayarak başından geçen olayları anlatır. Yalım'ın tercihi, bu anlatılar

sırasında geriye dönüş (flash-back) yöntemini kullanmaktadır. Bu yöntem oyunun “öyküsü içinde yer alan, ancak başlangıçtaki anlatım zamanına göre daha gerideki bir olayı, dramatik akış ve olay örgüsünü keserek onların arasına yerleştirmeye dayanan bir uygulamadır”. (Başol, 2019, s. 453) Hayri öyküsünü anlatırken bir anda ışık söner, tekrar yandığında mekân-zaman değişmiştir ve seyirciler geçmişi izlemeye başlarlar. Olay tamamlandığında tekrar muayenehaneye ve şimdiki zamana; doktorla konuşma sahnesine dönülür. İlk perde boyunca devam eden bu kurgu sayesinde oyun; bir doktorla hastası arasındaki monoton diyalogdan uzaklaşarak çok daha dinamik-eylemlilik içeren bir yapı kazanır. Dram sanatında eylemin önemini Hülya Nutku şöyle belirtir: “Oyun yazma işi, kişileri ve olayı yansıtmaya, onları olay örgüsü içinde kanlı canlı bireyler olarak vermeye ve bunu yaparken de eylem içinde sunmaya yöneliktir.” (Nutku, 2017, s. 35)

Birinci perdenin ilk tablosu, Hayri İrdal’ın muayenehaneye getirilmesi ile başlar. O’nun neden getirildiğini ancak dokuzuncu tabloda öğrenebiliriz -Dr. Ramiz’in Hayri hakkında bir rapor hazırlaması gerekir. Oysa Dr. Ramiz’in aklı daha çok Avusturya’da görüp merak sardığı psikanalizedir. Hayri’nin; evlerinde bulunan ayaklı duvar saati Mübarek’ten insandan bahseder gibi bahsetmesi Dr. Ramiz’in dikkatini çeker. Hayri’den tüm hayatını anlatmasını ister. Böylece bizler de Hayri’nin özgür geçen çocukluk dönemini, sünnetinde hediye edilen saatle başlayan saat tutkusunu ve Nuri Efendi’nin dükkânına çırak olarak girişini öğreniriz.

Bu tablo Dr. Ramiz ve Hayri hakkındaki ilk izlenimlerimizin oluştuğu sahnedir. Dr. Ramiz; batıdaki eğitiminin ardından ülkeye döndüğünde hak ettiğini düşündüğü ilgiyi görememenin memnuniyetsizliğini taşır. Takıntılıdır. Yalım’ın bu karakteri uyarlarken Tanpınar’ın çizdiği çerçeve içinde kaldığını düşünüyoruz: Dr. Ramiz eğitimini özümseyememiş, batılı bir bilim insanını taklitten öteye geçememiştir. Hayri’yi bütün bir insan olarak değerlendirmek ve yaşadığı somut - eşinin hastalı, işsizlik gibi - sorunlarını görmek yerine sadece geçmişiyle ilgilenir. Hayri ile ilgili yapacağı bütün analiz ve tespitler hatalı olacaktır çünkü yüzeysel mesleki bilgilerle derin analizler yapma çabasıdadır. Batı sanatını ve kültürünü dikkatle inceleyen Tanpınar, romanında bu taklitçilikle alay eder: “Elli senede bir medeniyete bütün tarihiyle yetişmek kolay mı? İşin içine elbet biraz mübalâğa girecek!” (Tanpınar, 2009, s. 271) Yalım’ın uyarlamasında kullandığı üslupta da bu alaycılığı görürüz:

Dr. Ramiz: Avrupa’da, bilhassa Viyana’da, hele hele Almanya’da, psikanaliz, artık ekmek gibi, su gibi, gündelik bir ihtiyaç. Bakın bu psikanalizin açamayacağı kapı yoktur. Cinayet, hastalık, ihtiras, parasızlık, düşmanlık, hülasa hepsinin çözümü psikanalizedir (Yalım, 2008a, s. 62).

Çok daha derinlikli, çok boyutlu bir roman karakteri olan Hayri İrdal’ın ise iki temel özelliğinden bahsetmek gerekir. Birbirleriyle dengede olan bu özellikler onun iradesizliği ve kayıtsızlığıdır. Hayri’nin kayıtsızlığı “insan işlerine uzaktan bakması” ile ilgilidir. “Hiçbir ihtirasın peşinde değildir, hiçbir zaman sınıfının birincisi, ikincisi hatta yirmincisi olmak istememiştir.” (Tanpınar, 2009, s. 22) Hayri tanıştığı insanlara ve başına gelen olaylara hep bir mesafe koymuştur. Olaylar onun çevresinde dönse de o bir şekilde tanıktır. Onun tavrı bize Camus’nün “Yabancı” adlı romanının başkarakterinin; annesinin ölüm haberini aldığındaki kayıtsız hâlini anımsatır: “Anam ölmüş bugün. Belki de dün, bilmiyorum. İhtiyarlar Yurdundan bir telgraf aldım: ‘Anneniz vefat etti. Yarın kaldırılacak. Saygılar.’ Bundan bir şey anlaşılmıyor. Belki de dündü.” (Camus, 2005, s. 11) Emine’yi bir kenara bırakırsak Hayri insanlara ne zaman yaklaşırsa acı çekmiştir. Öyle ki “*insanoğlu insanoğlunun cehennemidir*” diyecektir. (Tanpınar,

2009, s. 175) Bu varoluşçu yaklaşımların Sartre'ta da karşılık bulduğunu hatırlayalım: “(...) Demek cehennem bu. Buna asla inanmazdım. Hatırlarsınız: Kükürt, odun yığını, ızgara... Ah! Ne gülünç. Izgaraya gerek yok ki: Cehennem başkalarıdır.”* (Sartre, 2009, s. 62)

Hayri aynı zamanda iradesizdir. İlerdeki tablolarla göreceğimiz gibi hayatla ilgili önemli-önemsiz kararlarını alamaz. Yalım'ın uyarlamasında Hayri'nin iradesizliğinin daha yoğun vurgulandığını görüyoruz.

İkinci tablo Nuri Efendi'nin dükkânında geçen bir geriye dönüş sahnesidir: Hayri İrdal gençtir. Bu tabloda Nuri Efendi'yi, arkadaşlarını ve saatler üzerine kurduğu felsefesini tanırız:

Nuri Efendi: (Saate bakarak) Ah! Ah zavallı! Kalp işlemiyor artık. Beyinde de arıza var. (...) O kadar tamir görmüş ki, her parçası ayrı bir saatten, her vidası ayrı bir memleketten gelme. Ne kadar bize benziyor, tıpkı bizim hayatımız! (...) Ayar saniyenin peşinden koşmaktır... Saat, kendiliğinden ayar tutmaz. Nasıl ki Allah insanı bırakırsa her şey mahvolur, insan da saati bırakmamalıdır. Her saate bir insan, her insana bir saat şarttır (Yalım, 2008a, s. 65-66).

Dükkâna Abdüsselam Bey, Aristidi Efendi, Naşit Bey ve Seyit Lütfullah gelirler. Bu insanlar zengin olma hayalleriyle simyacılık ve definecilik yapmaktadırlar. Hayri bu insanlara pek inanmasa da özellikle Seyit Lütfullah'ın isteğiyle onlara yardım eder.

Özgür Yalım bu tabloyu; eskiyi temsil eden iki karakter olan Nuri Efendi ile Seyit Lütfullah arasındaki karşıtlık üzerine kurduğunu söyleyebiliriz. Her iki karakter de dine bağlı, muhafazakâr insanlardır. Ancak Nuri Efendi üreten, somut dünyası ile manevi dünyasını birleştirerek bir felsefe oluşturabilmiş bir usta iken Seyit Lütfullah hurafeler içinde kaybolmuş, bu dünyadan kopmuştur. Dahası, peşinden koşanları da felakete sürükleyecektir. Tanpınar gibi Yalım da eskiyi değerlendirmede bakış açısının önemine vurgu yapar. Modernizm, tanzimat, cumhuriyet, sanayileşme gibi farklı şekillerde adlandırılan *yeni*; yıkıcı etkisini sadece Seyit Lütfullah'lar üzerinde değil Nuri Efendi'ler üzerinde de göstermiştir.

Üçüncü tablo, ikinci tablonun devamı olarak, yine bir geriye dönüş sahnesidir. Hayri İrdal'ı yolda Seyit Lütfullah ve Naşit Bey ile Aristidi Efendi'nin eczanesine giderken görürüz. Eczaneye vardıklarında Seyit Lütfullah, 'öte âlemden aldığı' talimatlara uyarak ispirto ocaklı bir düzenek hazırlar. Tablo bu düzeneğin patlamasıyla sona erer.

Dördüncü tabloda günümüze, muayenehaneye döneriz. Psikanaliz seansları devam ediyordur. Hayri bir an önce doktorun raporunu hazırlamasını ve hasta olan eşi Emine'nin yanına dönmek ister:

Hayri İrdal: Aman doktor söyleyin neyim var?

Dr. Ramiz: (...) Siz aslında zeki bir adamsınız. Buna rağmen mütemadiyen batıl inançlı, akıldan kopuk insanların peşinde dolaşıyorsunuz. Neden? Çünkü beyefendi siz babanızı beğenmiyorsunuz. (...) aradığınız baba şefkatini bulamayınca, sırayla Nuri Efendi, Seyit Lütfullah, Abdüsselam Bey'e yönelmişsiniz. Telaşa gerek yok, bu kompleks, siz baba olunca geçecektir.

Hayri İrdal: Doktor ben evliyim, iki defa da baba oldum.

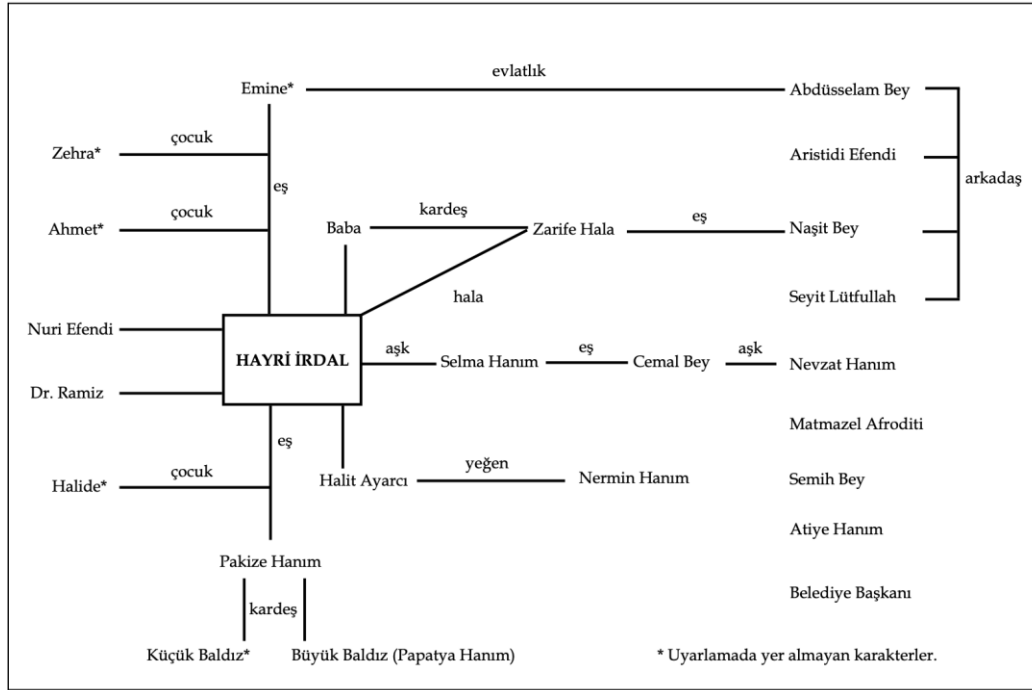
Dr. Ramiz: O, öyle olmaz.

* Bu cümleler Tanpınar'ın çağdaşı olan Jean-Paul Sartre'ın 1944 yılında yazdığı 'Gizli Oturum' adlı oyunundaki Garcin adlı karakterin replikleridir.

Hayri İrdal: Ne olmaz? Daha ne olacaktı ki? (...) Ne olursunuz, yalvarırım Doktor, elinizi biraz çabuk tutun. Karım ölecek!

Dr. Ramiz: Siz ilmin ortaya koyduğu müspet sonuçları tartışarak vakit kaybetmeyin o zaman. Devam edin, yol alalım (Yalım, 2008a, s. 74-75).

Bu sahne; Dr. Ramiz'in bilimi yorumlayışındaki çarpıklığın yanında Dr. Ramiz ile Hayri arasındaki iletişimsizliği anlatması bakımından da dikkate değerdir. Tanpınar romanında "İnsan neyi anlatabilir? İnsan insana, hangi derdini anlatabilir? Yıldızlar birbiriyle konuşabilir, insanla insan konuşamaz." diye yazar (Tanpınar, 2009, s. 109). Hayri oyun boyunca zaten kimseyle iletişim kuramayacaktır. Karşıdaki insan Hayri'nin cümlelerinde bir menfaat ya da fayda görüyorsa Hayri'yi duyacak, aksi hâlde duymazdan gelecektir. Hayri yaşadığı dünyaya nasıl yabancı hissediyorsa çevresinde konuşulanları da anlamakta zorlanır. Hayri için çocukluğunda başlayan bu kısır döngü sonlanmayacaktır. Gerçekten dürüstçe iletişim kurabildiği sadece iki insan vardır: Bunlardan ilki, ölümüne kadar evli kalıp seveceği Emine'dir. Diğeri ise oğlu Ahmet'tir. Çok özel karakterler olsalar da, bu iki karakterin Tanpınar'ın romanında yoğun biçimde yer almadıklarını; bu karakterlere Yalım'ın da uyarlamasında yer vermediğini görürüz.

Şekil 1: Saatleri Ayarlama Enstitüsü Oyun Karakterleri

Hayri, doktorun ısrarıyla hayatını anlatmaya devam eder: Eczanedeki patlama sırasında Aristidi Efendi ve Seyit Lütfullah ölmüştür. Tablonun sonunda Nuri Efendi'nin de öldüğünü, Hayri'nin işsiz kaldığını, babası ile tek kurtuluşlarının kendilerinden nefret eden zengin, cimri ve yaşlı Zarife Hala olduğunu öğreniriz.

Beşinci tablo Zarife Hala'nın cenaze töreni sahnesidir. Hayri İrdal'ın babası, yağmalanmaması(!) için cenaze töreninin bitimini beklemeden kardeşinin evine gitmiştir. Oysa

hala ölmemiştir; letarjik uykudan uyanır uyanmaz durumu kavrar, tabutun içinde olduğu hâlde, cenaze cemaatine, kendisini hemen eve götürmelerini emreder.

Bu noktada roman ile uyarılama arasındaki farktan bahsetmek gerekir. Bir düzyazı türü olan roman ile sahnede oynanmak için yazılan oyun metni arasında biçimsel farklar vardır. Roman yazarı öyküsü için mekân belirlerken kendini sınırlandırmak zorunda değildir; farklı özelliklerde sınırsız sayıda mekân kullanabilir. Oysa dram yazarı, uyarılama yaparken dahi, oyunun sahnelenebilmesi için olayların geçeceği mekânlar konusunda tercihler yapmalı, çözümler bulmalıdır çünkü “bütün olaylar yalnızca belli bir süre içinde değil, aynı zamanda da ‘belirli’ bir mekânda geçmelidir”(Nutku, 2017, s. 111). Özgür Yalım, Turgut Özakman’ın belirttiği gibi “bazı olayları aynı mekâna almaya çalışmış, mekân sayısını da uygun bir sayıya indirmiştir” (Özakman, 2004, s. 287). Romanda; uyanan Zarife Hala hemen eve gider, Hayri ve babasını evdeki değerli eşyaları toplarken yakalar. Uyarılamada ise Zarife Hala; kardeşi evden değerli eşyaları toplayıp yeniden cenaze alanına geldiği anda uyanır. Böylece halanın uyanması ve kardeşinin eşyalarla yakalaması aynı mekânda verilmiştir. Bunun gibi çözümler sayesinde olayları sayısız mekânda geçen romanın uyarılması; ilk perdesi dört, ikinci perdesi beş olmak üzere dokuz farklı mekânda tamamlanabilmiştir.

Tablo 1: Saatleri Ayarlama Enstitüsü Oyunu Olaylar Akışı ve Oyun Mekânları

OYUNDAKİ MEKÂNLAR VE OLAYLAR		ROMANDAKİ YERİ (Bölüm - Kısım)
1. PERDE	1. TABLO (Muayenehane) Dr. Ramiz, Hayri İrdal’a psikanaliz uygular. Hayri hayatını anlatmaya başlar.	1 - III ve IV 2 - IV
	2. TABLO (Nuri Efendi’nin Dükkânı) Nuri Efendi saat felsefesini anlatır, arkadaşlarıyla sohbet eder.	1 - II 1 - VI
	3. TABLO (Sokak ve Eczane) Seyit Lütfullah ve diğerleri simya için eczaneye giderler, ispirto ocaklı düzenek patlar.	1 - VII
	4. TABLO (Muayenehane) Hayri, Dr. Ramiz’e hasta eşini, işsizliğini, Seyit Lütfullah’ı ve Nuri Efendi’nin ölümünü anlatır.	1 - XI
	5. TABLO (Sokak) Cimri Zarife Hala’nın cenazesi.	1 - XI
	6. TABLO (Muayenehane) Hayri, halasının nasıl ‘dirildiğini’ ve bonkörleştiğini anlatır. Hayri askere gidip döner, halâ işsizdir.	1 - XI 2 - I
	7. TABLO (Sokak) Abdüsselam Bey’in evine taşınma ve kızı Emine ile evlilik.	1 - VI
	8. TABLO (Muayenehane) Hayri, Dr. Ramiz’e mutlu evliliğini anlatır. Bir işe girmiş, kızı Zehra doğmuştur. Abdüsselam Bey’in ölümü üzerine tüm akrabaları miras için Hayri’yi mahkemeye verirler.	2 - I ve II
	9. TABLO (Mahkeme) Hayri İrdal’ın ‘tuhaf’ konuşması üzerine hâkim Hayri’yi adli tıbbâ sevk eder.	2 - II ve IV
	10. TABLO (Muayenehane) Hâkim kararını değiştirmiş, Hayri’nin dava ile ilişkisi kalmamıştır. Hayri serbesttir. Cumhuriyet ilan edilmiştir.	2 - IV
2. PERDE	1. TABLO (Sokak) Hayri İrdal intihar etmek üzeredir. Yakalanır. Dr. Ramiz onu Psikanaliz Cemiyeti’ne müdür yapar.	2 - VII
	2. TABLO (Psikanaliz Cemiyeti) Açılış konuşmaları sırasında herkes uyur. Hayri İrdal, Pakize Hanım’la tanışıp evlenir.	2 - VII

3. TABLO	(Kahvehane ve Lokanta) Hayri, Halit Ayarç ile tanışır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü (S.A.E.) fikrinin oluşur.	1 - V 3 - I ve II
4. TABLO	Monolog. Hayri, Halit Ayarç'ın verdiği takım elbiseyi giyer.	1 - II
5. TABLO	(S.A.E.) Enstitü kurulmuştur, Hayri müdür olarak işe başlar. Belediye Başkanı enstitüyü ziyaret eder ve enstitünün yapacağı işleri dinler.	3 - II
6. TABLO	(Sokak) Enstitünün onuncu yıl kutlamaları. Hayri konuşma yapar. Pakize Hanım gazeteciye röportaj verir.	3 - IV
7. TABLO	(S.A.E.) Hayri, baldızının şarkıcı olma isteğini Ayarç ile konuşur. Hala röportajdan rahatsız olup enstitüye gelir; Ayarç onu Saat Severler Cemiyeti'nin müdürü yapar. Ankara'dan enstitünün kapatıldığı haberi gelir. Ayarç Ankara'ya gider.	3 - IV
8. TABLO	(Hala'nın Evi) Saat Severler Cemiyeti balosu. Pakize Hanım enstitünün kapatılma haberini verir. Hayri'ye tepkiler. Ayarç gelir ve enstitünün tasfiyesi için bir kurul oluşturulduğunu, herkesin çalışmaya devam edeceğini bildirir. Hayri'nin baldızının şarkısı ile oyun tamamlanır.	4 - II

S.A.E.; alaycı ve mizahi tarzıyla çatışacak ölçüde ölüm temasıyla doludur. Bir patlamada Aristidi Efendi ölmüştür. Hayri ve Emine'nin ilk çocukları ölmüştür. Nuri Efendi, Hayri'nin babası ve Emine ölmüşlerdir. Tayfur Bey; Cemal Bey ve Nevzat Hanım'ı öldürüp intihar eder. Her çeşit ölümün romana böyle yayılması tesadüf olamaz. Tanpınar: "Modern hayat ölüm düşüncesinden uzaklaşmayı emreder!" (Tanpınar, 2009, s. 56) diyerek modernizmle ölüm düşüncesinin çatışmasından bahseder. Artık eskinin ataleti gitmiş, yerine dinamizm gelmiştir. *Yeni*; endüstri, üretim, iş, makine gibi kavramlarla kendini gösterir. Bütün bunların yani *yeninin* temsilcisi olan Halit Ayarç'ın bir araba kazasında ölmesi ise Tanpınar'ın ironik eleştirisine verilebilecek örneklerden biridir. Belki de Tanpınar, ölüm gerçeğinin, bir varoluş gerçeği olduğunu; toplumsal dönüşümlerin bu gerçeğe bakışımızı değiştirirse de ortadan kaldırmayacağını vurgulamak ister. Yalım'ın uyarlamasında ise ölüm temasının sadece iki kez kullanıldığını görüyoruz. İlki; ölümden çok yaşam tutkusunu vurgulayan halanın dirilme sahnesidir. Yalım bu sahneyi Tanpınar'ın mizahî tarzına uygun olarak sahneye uyarlanmıştır. İkinci sahne ise Emine'nin ölümünden bahseden Hayri'nin üzüntüsünü dinlediğimiz sahnedir. Oyunun türüne uygun olarak Emine'nin ölümü geçmişte yaşanmış bir olay olarak bahsedilir; sahnede gösterilmez ve etkisi o sahnede tutulur, -diğer sahnelere taşınmaz.

Özgür Yalım, uyarlamasında Emine karakterine yer vermez (bkz. Şekil 1), sadece onun ismini ve ölüm haberini duyarız. Hayri'nin hayatındaki iki kırılma noktasından biridir bu ölüm. Diğer kırılma noktası ise ilerde bahsedeceğimiz Halit Ayarç ile tanışmasıdır.

Altıncı tabloda muayenehaneye geri döneriz, psikanaliz devam eder. Hayri; yaşlı ve kötürüm halasının dirildikten sonra merdivenleri koşarak çıktığından, günlerce giyimiyle ve saçlarıyla uğraştığından, önceleri 'paramı yer korkusuyla' evlenmediği Naşit Bey'le evlendiğinden bahseder. Hayri ise askere gitmiş, askerdeyken babasını kaybetmiş, dört yıl sonra dönmüştür ve yine işsizdir.

Yedinci tabloda yine bir geriye dönüşle Hayri'yi iş ararken görürüz. Yolda Abdüsselam Bey'le karşılaşır. Onun ısrarına karşı koyamayıp önce onun evine taşınmaya ardından da evlatlığı Emine ile evlenmeye razı olur. Özgür Yalım'ın Hayri'nin iradesizliği üzerine daha çok

vurgu yaptığını söylemiştik, bu tabloda olduğu gibi. Gençliğinden bu yana çevresindeki insanların yönlendirmeleriyle hareket eden Hayri, evlilik kararını da bir başkasına bırakmıştır. İkinci evliliği, Cemal Bey'in yanında çalışmaya başlaması, Halit Ayarcı'yla ilişkisi de bir bakıma Hayri'nin iradesizliğini anlatan öykülerdir. Bütün bu olaylar Hayri'yi mutlu etmiş midir? Hayatındaki bu değişimler sayesinde işsizlikten kurtulmuş, Ayarcı sayesinde oldukça yüksek bir mevkiye gelmiş, maddi sorunlarını aşarak çocuklarına olanaklar yaratmış, rahata kavuşmuştur. Ancak kesinlikle mutlu değildir. Bu hayatı istemiyordur ancak iradesizliği yüzünden dönüp gidemez, bu hayatı bırakamaz: Ayarcı'nın Hayri'ye söylediği gibi: "Artık dönemezsiniz. Çünkü hiçbir şeyden vazgeçemezsiniz. (...) Kızınız, oğlunuz için her an kendinizi fedaya hazır olduğunuza da eminim. Üstelik şöhreti (...) seviyorsunuz. Hulâsa bir ahtapot gibi sayısız kollarla dünyaya yapışmışsınız! Hiçbir şeyden ayrılamazsınız." (Tanpınar, 2009, s. 337-338) Oysaki Hayri'nin oğlu Ahmet, Hayri'nin yapamadığını yapacak, bu iradeyi gösterebilecek, bu sahte yaşama sırt çevirebilecektir.

Oyun metnine devam edelim: Sekizinci tabloda muayenehaneye yani şimdiki zamana dönüp Hayri'nin Emine ile yaptığı mutlu evliliği dinleriz. Abdüselam Bey bir arkadaşı aracılığı ile Hayri'ye iş bulmuştur. Hayri ve Emine için tek sorun Abdüselam Bey'in onları hiç yalnız bırakmamasıdır. Emine'nin deyimiyle evde 'muhabbet esiri' olmuşlardır. Abdüselam Bey büyükçe bir konakta, geniş ailesiyle yaşamaya alışkındır. Tanzimatla birlikte toplumsal-kültürel yaşamda büyük değişiklikler olmuş, geniş aileler küçülmeye başlamıştır:

Abdüselam Bey: (...) Tanzimat modaları, bizim evi, tıpkı memleket gibi, parça parça ayırdı. Artık kimse bir arada oturmak istemiyor. Yeni evliler bile, derhal kendilerine ait bir evleri olsun istiyorlar. İlk evvela, Bosna-Hersek, Bulgaristan, velhasıl Rumeli topraklarıyla birlikte, erkek ve kız kardeşlerim, kendilerine ev açtılar, konağı terk ettiler. Balkan Harbi'yle, yeğenlerle kuzenlerin büyük kısmı aileden çıktılar. Derken halalar, teyzeler, dayılar... Sonunda koskoca konakta kala kala evlatlığımızla Emine'yle, ben kaldık (Yalım, 2008a, s. 81).

Tanpınar'ın buradaki vurgusu, bu büyük değişimi; nesilden nesile aktarılması gereken kültürel birikimin aktarılmasına engel olan somut bir etken olarak görmesidir. Tanpınar genel olarak modernizmin bu devam zincirini koparmasına tepkilidir. Tanpınar'a göre "Tanzimattan sonraki senelerde kaybettiğimiz şey bu devam ve bütünlük fikridir" (Tanpınar, 2006, s.36). Hasan Bülent Kahraman'ın işaret ettiği gibi "Tanpınar'a göre Tanzimat 'eskinin yanında yeniyi devam ettirme'miştir ve bu nedenle 'memleketin hayatı birdenbire bir müstemleke şehrinin garip manzarasını' almıştır" (Şahin, 2006, s. 207). Tanpınar'ın imparatorluğun parçalanması ile büyük ailelerin küçülmesi arasında kurduğu paralelliği, Yalım'ın da uyarlamasında kullandığını görürüz.

Yaşlanan Abdüselam Bey, Hayri ve Emine'nin yeni doğan kızlarına kendi annesinin adını verir. Herkese borcu olan ve bunamaya başlayan Abdüselam Bey, 'anneciğim' diyerek sevdiği çocuğa tüm varlığını bırakarak ölür.

Dokuzuncu tablo, geriye dönüş sahnelerinden biri olan mahkeme sahnesidir. Abdüselam Bey'in tüm akrabaları Hayri'yi, Abdüselam Bey'in servetine ve aile yadigarı elmasa el koyduğu gerekçesiyle dava etmişlerdir. Oysa ortada ne servet ne de elmas vardır. Romanda genişçe işlenen bu elmas konusu Hayri'nin kahvede otururken Abdüselam Bey'in servetiyle fazlaca ilgilenenlere yaptığı bir şakadan ibarettir. Yalım, uyarlamasında; elmastan daha çok servetin küçük bir çocuğa bırakılmasına ve küçük çocuğa 'anne' denmesine

odaklanmıştır. Hayri mahkemede buna ek olarak Seyit Lütfullah ve ‘öte âlemden’ bahsedince hâkim tarafından akli muvazenesinin yerinde olup olmadığının anlaşılması için adli tıbbı sevk edilir. Böylece Hayri, Dr. Ramiz’in karşısına getirilmiştir. Bu sahnede vurgulanan konu; ihtiyacı olduğunda hiç bir akrabasını yanında bulamayan Abdüsselam Bey’in yalnız kalma korkusu ve yalnızlığı; ölümünden sonraysa akrabalarının ortaya çıkıp serveti peşinde koşmasıdır. Akrabalar mahkemede yalan söylerler, iftira atarlar, hakaret ederler; kısaca servetten pay almak için her şeyi yaparlar. Yalım’ın mahkeme sahnesini kurgularken, romanındaki akrabaları ironik bir üslupla eleştiren Tanpınar’ın yaklaşımına sadık kaldığını görürüz.

Onuncu tabloda yeniden ve son kez Dr. Ramiz’in muayenehanesine döneriz. Hayri çocukluğundan şu ana kadar olan bütün olayları anlatmıştır. Böylece oyundaki geriye dönüştürme sahneleri son bulur. Hayri, hasta eşinin yanına dönmek için raporun bir an önce yazılmasını istese de Dr. Ramiz’e göre henüz tedaviye bile başlanmamıştır. Doktor, Hayri’ye görmesini umduğu(!) rüya listesini verir. Bu sırada hastane müdürü; mahkemeden haber geldiğini, Hayri’nin dava ile ilişkisinin kalmadığını, artık özgür olduğunu bildirir.

Tanpınar romanında Cumhuriyet’in ilanından bahsetmez. Özgür Yalım ise oyunun ilk perdesinin Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde, ikinci perdesinin ise Cumhuriyet’in ilk yıllarında geçmesini tercih etmiştir. Böylece Hayri hastaneden çıktığında birçok çarpıklığı barındıran yepyeni bir ülkeyle karşılaşacaktır. İlk perde böylece sona erer.

Yalım’ın ilk perdeyle ikinci perdeyi birbirinden keskin biçimde ayırması, Tanpınar’ın devamlılık konusundaki eleştirisinin ortaya konması için uygun bir ortam oluşturur. Tanpınar bu büyüklükteki ani değişimlerin uygarlık bunalımı yarattığını düşünüyordu. “Tanpınar’ın kendisinin de bu buhranın içine doğduğunu, kişiliğinin; Cumhuriyet ve Osmanlı arasındaki kopuşun getirdiği belirsizlikler içinde geliştiğini belirtmek gerekir” (Bal, 2013, s. 4). “Yaşanan bu uygarlık bunalımında, bir seçim yapmakta herkes gibi Tanpınar da zorlanır. Çözüm yolunu hemen bulabilenler, geleneği bir kalemde silip atabilen kişilerdir. Tanpınar’ın başkalarından farkı, geleneği bir kalemde silip atamamasıdır” (Uçan, 2002, s. 29). Bu uygarlık bunalımı ikinci perde boyunca kendini hissettiren önemli bir olgu olarak karşımıza çıkacaktır.

İkinci perdenin ilk tablosu bir intihar sahnesiyle başlar. Hayri İrdal, eşi Emine’yi kaybetmiştir; işsizdir ve iki çocuğuna bakamayacak durumdadır. Yüksek bir yere çıkar, intihar etme niyetindedir. Romanda, aynı sorunları yaşayan Hayri’nin intiharı hiç düşünmediğini, intihar fikrinin onun yaşam algısına son derece ters olduğunu söylemek gerekir. Hayri kayıtsız ve iradesiz olabilir ama yaşam tutkusunu hiç kaybetmemiştir. Yalım uyarlamasında böyle bir tercih yaparak Hayri’nin zor durumunu vurgulamıştır. Sonuçta Hayri intihar etmez; bu sahne ile gerilimi yüksek bir perde başlangıcı sağlanmış olur. Oyun türüne uygun olarak dramatik etki, bu intiharı seyreden kalabalık arasında geçen konuşmalarla komedi formunu alır:

I. Kadın: Ay! Atacak adam kendini vallahi. (Yukarıda oluşan bir hareketle, kalabalık dalgalanır, çığlıklar duyulur.)

Yaşlı Kadın: İnsene aşağı evladım. Bir sakatlık çıkaracaksın.

II. Adam: Adam intihar ediyor sen ne diyorsun be teyzeciğim.

Yaşlı Kadın: Kim, ne diyor?

(...)

I. Kadın: Atlıyor!

II. Adam: Yok yahu, vazgeçti iniyor.

I. Adam: Hemşerim! Atlıyor musun iniyor musun?

(...)

II. Adam: Hah! Yakaladılar. *(Bir alkış kopar.)*

Yaşlı Kadın: Hırsız mıymış evladım? (...) (Yalım, 2008a, s. 90).

Tesadüf eseri oradan geçen Dr. Ramiz, yanına getirilen Hayri'yi dinledikten sonra ona, kurmakta olduğu Psikanaliz Cemiyeti'nde müdürlük teklif eder. Böylece Hayri'nin 'cemiyetler' hayatı başlamış olur.

İkinci tablo Psikanaliz Cemiyeti'nde geçer. Açılış toplantısına Cemal Bey ve eşi Selma Hanım, Matmazel Afrodit, Semih Bey, Nevzat Hanım, Atiye Hanım da katılırlar. Dr. Ramiz uzun ve sıkıcı bir konuşma yapıp herkesi uyutur. Yalım, Tanpınar'ın eleştirip alay ettiği çarpık gelişen modern cemiyet hayatını şu repliklerle sahneye taşır:

Matmazel Afrodit: Burada da ruh çağırılacak mı? Mamafih, burası pek aydınlık.

Semih Bey: Bilemeyeceğim. Biz, tenis cemiyetinde, bezik oynuyoruz.

Pakize Hanım: Masanın yanında oturan bey, ne kadar yakışıklı.

Dr. Ramiz: Efendim, Hayri Bey müessesemizin müdürüdür. Ama aslında çok mühim bir hastamdır. Tıpkı ecnebiler gibi, hakiki bir baba psikozu geçirdi. Kendisi, pek çok babaların peşinde koşmuş, sonuncu babası Abdüsselam Bey'in ölümüyle bir nevi istiklal ve olgunluk kazanmıştır (...) (Yalım, 2008a, s. 94).

“Kültürler, az veya çok, hızlı veya yavaş, uyumlu veya uyumsuz biçimlerde sürekli değişirler; ama kültürü oluşturan bireyler ve kurumlar bu değişime ayak uydurmakta güçlük çekerler” (Güvenç, 1997, s. 26). Burada görülen uyumsuzluğu bir medeniyet buhranı olarak okumak mümkündür. Sonuçta ortaya maskeler takmış, 'kendisi olamayan' bireylerin trajikomik hâlleri çıkar. Bu sahnenin ironisi, maskelerle dolaşmak zorunda kalan insanların Psikanaliz Cemiyeti'nde bulunmaları ve psikanalizimle ilgili bir konuşma dinleyecek olmalarıdır. “Modern yaşamda bireylerin hiç bir zaman tam olarak kendileri olamayacağı gerçeğini gösterebilmek için, Tanpınar psikanaliz konusunu başarılı bir şekilde kullanır” (Aydın, 2006, s. 177).

Tablo sonunda; konuklardan biri olan ve kendine evlenecek birini bulmak için bu cemiyetlerde bulunduğu apaçık ortada olan Pakize Hanım, Hayri'ye evlenme teklif eder. Yine bir iradesizlik sonucu Hayri teklifi kabul edip ikinci evliliğini yapmış olur.

Üçüncü tablo, Hayri'nin Halit Ayarcı ile tanıştığı sahnedir. Dr. Ramiz'in arkadaşı olan Halit Ayarcı kapitalist sisteme çok uygun biridir: Girişimcidir, risk almaktan çekinmez, mevcut durumdan kendine çıkar sağlamayı başarır; insanları, insanlar arası ilişkileri ve kurumları çıkarı için yönlendiren 'teşkilatçı' biridir. Ayarcı, Dr. Ramiz'le geldikleri kahvede Hayri ile tanışır, ona bozuk olan saatini gösterir. Hayri'nin saatle ilgileniş şekli Ayarcı'nın dikkatini çeker; Hayri'den Nuri Efendi ve felsefesini dinler:

Hayri İrdal: 'Beni adam eden saatlerdir,' derdi. Kendisine saat tamir ettirenlerle asla para konuşmaz, ne verirlerse alırdı. Yalnız aceleyi sevmezdi. 'Acele yok! Acele istemem ha!' derdi. O, zamanın sahibiydi. (...) Hurda saatlerin çalışan parçalarını birleştirir, çalıştırırdı. Bu saatleri evirir çevirir, 'Ne kadar bize benziyorlar, tıpkı bizim hayatımız,' derdi.

Halit Ayaracı: Siz, büyük bir filozofla tanışmışsınız azizim.

Hayri İrdal: ‘Ayar saniyenin peşinde koşmaktır,’ lafı dilinden düşmezdi.

Halit Ayaracı: Vay canına, bu ne sözdür! Düşün Hayri İrdal, iyi ayarlanmış bir saat, bir saniyeyi bile ziyan etmez. Hâlbuki biz ne yapıyoruz? Ayarı bozuk saatlerle, yarı vaktimizi kaybediyoruz. (...) Herkes günde, saat başına bir saniye kaybetse, saatte on sekiz milyon saniye kaybederiz. Bir günde elli bin saat eder. Çıldırıcı bir kayıp!

Dr. Ramiz: İşte modern akıl. (...)

Halit Ayaracı: Sokak saatlerinin yarısından çoğu bozuk. Kol saatleri, cep saatleri, duvar saatleri en az beşer onar dakika ileri, ya da geri... Doktor şimdi anladın mı Nuri Efendi’nin büyüklüğünü, dehasını? (Yalım, 2008a, s. 101).

Böylece S.A.E. fikri Halit Ayaracı’nın zihninde oluşur. En büyük yardımcısı da Hayri olacaktır. Ayaracı; Nuri Efendi’nin felsefesini modern yaşama, eskide kalan bu felsefeyi *yeniye* uyarlayacaktır. Bu konuşma sonunda Ayaracı Hayri’ye eski takım elbiselerinden birini verir ve üç gün içinde bürosuna gelmesini ister.

1954 yılında *Yeni İstanbul Dergisi* için Azra Erhat ile yaptığı söyleşide Tanpınar, “*şehir saatlerinin birbirini tutmaması üzerine vapuru kaçırdığı bir günde Kadıköy iskelesindeki saatin altında Hayri İrdal ile karşılaştığını ve bir daha da kendisini terk etmediğini, ondan kurtulmak için de bu hikâyeyi yazmaya başladığını*” anlatır (İnci, 2012, s. 96). “İş, zaman, sanayileşmek gibi kavramlar, modern toplumun oluşumunun açıklanmasında önemlidirler” (Aydın, 2006, s. 170). Toplumun zamanla kurduğu ilişki artık eskisi gibi değildir. Eskiden de her mahallede saat ustaları bulunurdu. O zamanki saatlerin kullanım amaçları “*Allah’a ulaşmanın yolu*du. (Namaz saatlerinin önemi, Osmanlı İmparatorluğu’nda insanların saat taşımalarını sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu; örneğin İngiliz saat firmaları için, çok önemli ve büyük bir pazar olmuştur.) *Modernizmle birlikte bu değişti. Zaman, paraya ulaşmanın yolu olmuştur*” (Şahin, 2006, s. 200). Saatleri Ayarlama Enstitüsü ile de zaman kurumsallaşacaktı.

Nuri Efendi’nin ve Halit Ayaracı’nın zaman algıları arasındaki fark bize eski ile yenin nasıl çatıştığını bir kez daha göstermesi açısından ilgi çekicidir. *Eski*, zamanı; yaşamın bir boyutu olarak değerlendirir: Zaman yaşamla paralel ilerler, birey zamanla çatışmaz, uyum hâlinedirler. *Yeni* ise zamanı israf etmekten korkup, zamanın kölesi olur. Zamanla kavga eder, çatışır, zaman hiç bir durumda yeterli olmayan bir olgudur artık. Zamanı değerlendirmek, zaman kaybetmemek, zamanla yarışmak yenin terminolojisinde vardır. Ayaracı için zaman; bir an önce kâra, işe, harekete dönüştürülmesi gereken bir olgudur.

Ülkedeki tüm saatleri ayarlamak için bir kuruma gerek yoktur; S.A.E. gereksiz bir kurum olacaktır. Ancak Ayaracı’nın realizmi bu mantığı ters çevirir: Önce bir kurum var edilecektir, bu varoluşun ardından kurum ihtiyaçlar yaratacak, bu ihtiyaçlar yine kurum tarafından giderilerek büyük bir eksiklik sona erdirilecektir. Kimsenin göremediğini gören(!) Ayaracı, varlığını on yıldan fazla sürdürecektir S.A.E.’nü, işte bu düşünce üzerine temellendirmiştir.

Bu sahnedeki önemli diğer unsur Yalım’ın; Tanpınar’ın mekân tercihi uyararak Ayaracı ile Hayri’yi bir kahvede tanıştırmasıdır. “Hayatlarını daha çok İstanbul’daki kahvelerde ve birbirlerini eğlendirerek geçiren bu kuşak aydını, bu mekânlarda bir araya gelerek bir nevi kendi edebî mahfillerini kurmuşlardır. (...) Yahya Kemal’den Orhan Veli’ye kadar uzanan geniş bir

yelpazenin yer aldığı bu kahvelerde insanlar günün önemli konularını tartışmaktadırlar” (Şahin, 2006, s. 9). Romanda Hayri'nin sık sık gittiği, önemli işlevler barındıran kahveler böylece bu tabloda mekân olarak tercih edilince; kültürel bir unsur olarak oyunda yer bulmuştur.

Dördüncü tablo, Hayri'nin ayna karşısındaki monoloğundan ibaret kısa bir tablodur ancak içerik olarak Hayri'yi, *yeni*yi, değişimi ve modernizmi anlamak açısından dikkate değerdir. Halit Ayaracı'nın verdiği takım elbiseyi giyince Hayri'nin tavrı değişir. Ayna karşısında kendini seyrederek:

Hayri İrdal: İnsanın kullandığı eşya, zamanla nasıl da kendine benziyor. Şu pantolonun dizlerine bak, tıpkı yoksulluktan, acıdan şişmiş gözerim gibi top top. Şu yamalar, tıpkı düşüncelerim gibi, alâkasız, oradan buradan gelme parçalar.(...) (Halit Ayaracı'nın elbiselerini giyer) Allah Allah! Sanki birden boyum uzadı. (Duruşu, yürüyüşü değişir.) Halit Ayaracı bu elbiseye nasıl da sinmiş. Bakış açım tamamen değişti. Ne oluyor bana? (Utanarak) Yahu, neler düşünmeye başladım ben? (Yalım, 2008a, s. 103).

Ayaracı'nın özgüveni yüksektir. Güçlü bir iradesi, hayalleri vardır. İnsanları yönlendirip onlara inanç aşılar; hedef gösterir. Başladığı işe büyük bir inançla başlar. Halit Ayaracı'yı basit bir 'şarlatan' olarak değerlendirmek son derece hatalı olacaktır. Hayri ise iradesiz ve özgüvensizdir. Hedef ve inançtan yoksundur. Tüm hayali, hayatına devam etmesine yetecek bir maaştan ibarettir. Bu özellikler, bu iki karakterin bundan sonraki tablolarındaki çatışmalarının temeli olacaktır.

Beşinci tabloda S.A.E.'nün ufak bir büroda birkaç gün içinde kurulduğunu, Halit Ayaracı'nın yeğeni Nevzat Hanım'ın da kâtip olarak işe başladığını görürüz. Hayri enstitünün müdürü olmuştur ancak ne iş yapacağını bilmez: “Galiba sonunda bir işim oluyor, fakat bu sefer de yapacak işim yok” (Yalım, 2008a, s. 105).

Halit Ayaracı yanında Belediye Başkanı olduğu hâlde enstitüye gelir, büroyu gezerler. Başkan Hayri'yle tanışır, onun yazacağı Şeyh Ahmet Zamanî'yi anlatan kitabı dinler. Ayaracı'dan acil ihtiyaçlar listesini alır ve enstitünün yapacağı işleri öğrenir: Kontrol memurları sokak sokak dolaşp herkese saati soracak; saati ileri veya geri olanlara ceza yazacaklardır. Ancak akraba ve tanıdıklardan oluşan genel müdürlerin, onlarca müdürün ve uzmanların ne iş yapacağı belirsizdir. Ayaracı, hızlı düşünüp Başkan'ın sorularına ikna edici yanıtlar verir. Sonunda Belediye Başkanı enstitünün önemini(!) anlamış bir hâlde ayrılır. Ancak Hayri hiçbirine inanmamıştır, özellikle yaşamamış biri hakkında bir kitap nasıl yazılır? Bu açıkça yalandır. Ayaracı cevaplar:

Halit Ayaracı: Ah, siz yalan diye bir şey vardır sanıyorsunuz. Hayır! Yalan yoktur! (...) Ne zaman yalan olurdu biliyor musunuz? Gerçekten o asırda yaşamış böyle biri olsaydı, yalan olurdu. (...) Çünkü o asırda böyle birinin yaşaması mümkün değildir. Peki, biz şimdi yalan mı söylüyoruz? Hayır! Sadece bugüne ait bir ihtiyacı, geçmişe taşıyoruz o kadar. (...) Siz çağın gereklerine inanmıyorsunuz. (...) Değişeceksiniz Hayri Bey, değişeceksiniz! Bakınız burada mutlak bir müessese kuruyoruz. Adeta yaşayan bir varlık gibi, büyüdükçe, yapacağı işi kendi kendine bulacak bir cihaz (...) (Yalım, 2008a, s. 112-113).

Hayri'den değişmesi, *yeni*ye ayak uydurması beklenir. Modernizm bunu gerektirir. Tanpınar ve Yalım için Hayri; modernizmle gelenek arasına sıkışıp kalmış insanları temsil eden bir karakterdir. Bu sıkışmışlık, maruz kalınan bu değişim dayatması bir medeniyet buhranı

yaratacak, bireyin ve toplumun değerler sistemini altüst edecektir. Tanpınar'ın Mahur Beste romanındaki Sabri Hoca'nın, Behçet Bey'e söylediği sözleri hatırlayalım: "Oğlum Behçet, sen bir medeniyetin iflası nedir, bilir misin? İnsan bozulur, insan kalmaz; bir medeniyet insanı yapan manevî kıymetler manzumesidir" (Tanpınar, 2010, s. 87). Oyunun ikinci perdesinde yer alan bütün karakterleri bu bozulmaya örnek olarak gösterebiliriz.

Altıncı tablo başladığında on yıl sonrasını görürüz. Kalabalık bir meydanda enstitünün onuncu yılı kutlanıyordu. Ayarcı uzunca bir konuşma yapar:

Halit Ayarcı: (...) Bugün bizim bayramımız! Saat bayramımız! (*Alkışlar yükselir.*) Gerçi ne meydan saatleri, ne de kişisel saatler hâlâ gereği gibi düzenli işlemiyor, ama insanlarımız vakti ölçmeye alıştılar. Köylerimize tamamen saati sokamadıysak bile, saat zevkini soktuk.(...) Ana caddelerimizden birine Şeyh Ahmet Zamanî Efendi'nin ismi verilmiş, ecdada olan borcumuz, böylece bir nebze olsun ödenmeye çalışılmıştır. (*Alkışlar yükselir.*) (Yalım, 2008a, s. 114-115).

Konuşmasının devamında Ayarcı, enstitüye yapılan eleştirileri yanıtlar. Gazeteci ise Pakize Hanım'la röportaj yapar; Pakize Hanım'ın Hayri İrdal ile tanışmalarını yani komşu yalılarda geçen çocukluklarını(!) ve mutlu evliliklerini dinler. Tamamı yalan olan bu hikâyeye Hayri tepki vermez, bir yalanın içinde yaşamaya alışmış gibidir. Ayarcı, saatini bir türlü tamir edemeyen Hayri'ye sitemde bulununca sürekli ileri gösteren saat için Hayri'nin yanıtı "O, sizin şahsiyetinizden beyefendi" (Yalım, 2008a, s. 116) şeklindedir. Bu cümle, geçen bunca yılın ardından Hayri'nin, *yeniye* uyum sağlamaya başladığının bir diğer göstergesidir.

Yedinci tablo enstitünün daha büyük olan yeni binasında geçer. Bu tabloda Hayri, Ayarcı'ya; sesi çirkin, kendi çirkin, kabiliyetsiz, müzik kulağından yoksun olan baldızının şarkıcı olma hayalinden bahseder. Hayri'ye göre böyle birinin sanatçı olması mümkün değildir. Ayarcı itiraz eder:

Halit Ayarcı: (...) sanattan, bugünün sanatından hiç anlamıyorsunuz. Günümüzde sanat evvela bir kalabalık işidir. Kalabalık, neyi sever, neyi sevmez, bunu kimse bilemez.(...) Baldızınız için, çirkin diyorsunuz. Demek ki bugünün bakış açısıyla 'sempatik' diyebiliriz. Sesi kötü diyorsunuz. O zaman bir tuhaf söyleyecektir, bu da 'özgün' demektir. Kabiliyetsiz diyorsunuz, o halde muhakkak 'orijinaldir'. (...) Orijinal ve yeni! Büyük harflerle YENİ! Yeninin bulunduğu yerde, başka meziyete lüzum yoktur (Yalım, 2008a, s. 118).

Bu sahne alt üst olmuş, bölünüp parçalanmış değerler dünyasına yapılan ironik bir eleştiridir. *Yeni insan*, kapitalizmin içinde her şeyi metaya dönüştürmenin yollarını arar. *Yeni*; pazarlama için bir potansiyelle var olur. Süslenen baldız, değerleri oturmamış bu toplumda, iyi pazarlandığında tabii ki sanatçı olabilir. Tanpınar, Yaşar Nabi Nayır'a gönderdiği mülakatta "biz Türkler, burada bütün hayatımız gibi parçalanmış yaşıyoruz. Kaç türlü musikimiz var? Hayatımızda kaç türlü zevk hâkim? Cemiyetimizin en büyük meselesi, medeniyet ve kültür değiştirmesidir" diyerek yine medeniyet buhranını işaret eder (Nayır, 1976, s. 51). Kuşkusuz Ayarcı, Hayri'nin aksine, *yeniye* duyduğu büyük bir inançla yaşamakta, yaşam motivasyonunu bu inançtan almaktadır. O, toplumun S.A.E. gibi bir kuruma ihtiyacı olduğuna inanmıştır. Şimdi ise toplum; Hayri'nin sanatçı baldızından mahrum olmamalıdır; yeter ki baldız kendine inansın!

Bu konuşmanın ardından büroya Zarife Hala gelir; Pakize Hanım'ın gazeteye verdiği röportajdaki kendisiyle ilgili sözlere kızmıştır, bir türlü sakinleşmez. Ayarcı bu sorunu da

çözüverir: Hayri yeni kurulacak Saat Severler Cemiyeti'nin müdürlüğüne halasını önermek istemiş, ancak dargın halasından çekinmiştir(!). Zarife Hala, Hayri'ye kızgınlığı geçmese de, teklifi memnuniyetle kabul eder ve bürodan ayrılır. Tablo; Ankara'dan gelen enstitünün kapatılma haberi ve Ayarcı'nın hemen Ankara'ya gitme kararıyla sona erer.

Oyunun son tablosu olan sekizinci tablo, halanın evinde yapılan Saat Severler Cemiyeti'nin kuruluş eğlencesinde geçer. Bu perdede yer alan bütün karakterlerin bulunduğu bu sahnede herkes eğlenir, Hayri'ye iltifatlar edilir. Nermin Hanım, enstitünün kapatıldığı haberini ağzından kaçırınca hava birden değişir: Herkes birbiriyle tartışmaya başlar. 'Maskelerini' bir kenara bırakırlar çünkü menfaat zinciri kırılmıştır. Başta Zarife Hala olmak üzere herkes Hayri'ye tepki gösterir. Hayri ve Ayarcı yalancılık ve dolandırıcılıkla suçlanırlar. Tartışmalar sürerken Ayarcı Ankara'dan döner: S.A.E. kapatılmış ancak bu kadar büyük bir kurumun düzenli bir biçimde tasfiyesi için sürekli çalışacak bir kurulun gerekliliği(!) anlaşılmıştır. Enstitüde çalışan herkes oluşturulan bu kurulda, aynı maaşlarla çalışacak şekilde görevlidir. Kurulun müdürlüğünü yine Hayri yapacaktır. Az önce kavga edip birbirlerine ve Hayri'ye hakaret edenler, gelen güzel haberle birlikte 'maskelerini' tekrar takıp kutlamalara başlarlar. Son derece yozlaşmış bu kalabalık, Hayri ve Ayarcı'yı yeniden kahraman ilan eder. Tablo ve oyun Hayri'nin şarkıcı baldızı Papatya Hanım'ın şarkısı ve dansları ile tamamlanır.

5. Sonuç

Tanpınar "*Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanıyla toplum ve zaman üzerinde derin bir ilişki kurarak; modernizmi, modern insanı, modern toplumu, yeni insanı ve yeni toplumu eleştiriye tabii tutmuştur" (Şahin, 2006, s. 199). O'nun temel itirazı, bütün eserlerinde eleştiri nesnesi olarak karşımıza çıkan mesele; "Türk modernleşme projesi karşısında direnci kırılan geleneğin yavaş yavaş yok olmaya yüz tutmasıdır: Eski-yeni arasındaki bu kopuşu şöyle ifade etmiştir Huzur romanında: (...) çünkü dediğim gibi dizi koştur bir kere. Bugün Türkiye'de nesillerin beraberce okuyacağı beş kitap bulamazsın(...) Biz galiba son halkayız. Yarın bir Nedim, bir Nef'i, hatta bize o kadar çekici gelen eski musiki ebediyen yabancı olacağımız şeyler arasına girecek" (Aydın, 2006, s. 169). Tanpınar'ın çözüm önerileri vardır; eski ve yeni bir potada birleştirmekten, ikisinin bir arada yürütülebileceğinden bahseder. Tanpınar, *Huzur* adlı romanında şunları söyler: "Evvvela insanı birleştirmek. Varsın aralarında hayat standardı yine ayrı olsun; fakat aynı hayatın ihtiyaçlarını duysunlar... Birisi eski medeniyetin enkazı, öbürü yeni bir medeniyetin henüz taşınmış kiracısı olmasınlar. İkisinin arasında bir kaynaşma lazım" (Tanpınar, 2000, s. 303). Oysa *yeni* bütün dinamizmi, teşkilatçılığı, inançları; kısaca Halit Ayarcı'sı ile gelir. Artık devir Nuri Efendi'lerin değil Halit Ayarcı'ların devridir.

Turgut Özakman'a göre bir eseri sahneye "*uyarlamanın iki türü vardır: Bunlar özgün esere bağlı kalınarak yapılan uyarılama ile serbest uyarlamadır*" (Özakman, 2004, s. 286). Özgür Yalım, uyarlamasını, özgün esere bağlı kalarak yaptığı düşüncesindeyiz. Çünkü:

a) Yalım; romanın temasına ve ideasına (ana fikrine) sadık kalmıştır. Hem romanın hem de oyunun temasını kısaca 'eski ile yeni arasına sıkışan bireyin çırpınışları' şeklinde ifade edebiliriz. Romanın ve uyarlamanın ideasını ise 'köklü ve ani değişiklikler toplumu buhrana götürebilir, yeni; eskinin üzerine temellendirilmelidir' cümlesiyle özetleyebiliriz.

b) Yalım, olaylara ve olayların geçtiği mekânlara büyük oranda sadık kalmıştır. Yalım'ın uyarlamanın dışında bıraktığı olayların, eserin temasında ve ideasında değişiklik yaratmadığını; olaylar arasındaki elemenin bir zorunluluk olduğunu söyleyebiliriz. Zira

romandaki bütün olayların sahnelenmesi mümkün değildir; drama hayattaki zamanın sıkıştırılmış temsilidir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde verilen roman olaylarının akışı (Bir Roman: Saatleri Ayarlama Enstitüsü) ile dördüncü bölümünde verilen oyun metninin akışı (Bir Uyarlamanın Anatomisi: Saatleri Ayarlama Enstitüsü Oyunu) karşılaştırıldığında; buna ek olarak Tablo 1 incelendiğinde görüleceği gibi, uyarlamada; romandaki olay akışına sadık kalınmıştır. Mekân konusuna daha önce değinmiş ve Özgür Yalım'ın bazı farklı olayları aynı mekâna alarak mekân sayısını uygun bir sayıya indirdiğinden söz etmiştik. Bunlara ek olarak dramatik zaman konusunda da Yalım'ın tercihinden bahsetmek gerekir: Hem roman hem de oyun aynı tarihsel süreci anlatır. Yalım, yazımı üzerinden yaklaşık altmış yıl geçmiş bir roman olan S.A.E.'nü uyarlarken tarihsel olarak güncelleştirme yapmamış, romanı bir dönem oyunu olarak uyarlamıştır.

c) Roman karakterlerinin oyun kişileri hâline getirilmesinde Yalım'ın romana büyük oranda sadık kaldığını söyleyebiliriz. Uyarlamada, Hayri İrdal'ın ve Halit Ayaracı'nın çok boyutlu 'karakterler' olarak tasarlandığını; diğer karakterlerin ise komedi türüne çok uygun olan 'tipler' olarak uyarlandığını görüyoruz. Özdemir Nutku, tip ve karakterleri şu şekilde ayırır: "Hiçbir psikolojik ayrıntısı olmayan, birtakım sıfat kalıplarıyla (sarhoş, cimri, saldırgan, vb.) saptanan, olay dizisi boyunca gelişmeyen ve değişmeyen, herkesin genelde tanıdığı ya da kafasında bulunan oyun kişilerine tip denirken; psikolojik açıdan kendine özgü nitelikleri olan, genel değil özel nitelikleri olan, özel davranışları, kendine özgü düşünceleri, eğilimleri, tepkileri olan, üç boyutlu, ayrıntılı ve derinlemesine bir değerlendirmeye ortaya konabilen oyun kişilerine ise karakter denir" (Nutku, 2001, s. 182). Detaylara önem veren ve karakterlerinin psikolojileriyle de ilgilenen bir yazar olan Tanpınar'ın romanı sayısız karakterle doludur. S.A.E.; Hayri İrdal'ın çevresindeki olayları anlatır. Hayri'nin hayatını değiştiren karakter ise Halit Ayaracı'dır. Bu sebeplerle bu iki roman kişinin oyun karakterleri hâline getirilmelerinin, diğer roman kişilerinin ise tip olarak dramatik kurguya hizmet etmelerinin sağlanmasının -oyun bütünlüğü içinde değerlendirdiğimizde- doğru bir tercih olduğunu düşünüyoruz.

d) Roman karakterlerinin kullandığı dilin de uyarlama çalışmasında Yalım tarafından dikkate alındığını görüyoruz. Nuri Efendi'nin söylediği zaman, saat, ayar; Seyit Lütfullah'ın söylediği define, altın, saray, Aselban; Abdüsselam Bey'in söylediği kalabalık, çocuk, yalnızlık; Dr. Ramiz'in söylediği psikanaliz, kompleks; Zarife Hala'nın söylediği para, hırsız, dolandırıcı; Halit Ayaracı'nın söylediği iş, çalışma, para gibi sözcüklerin uyarlamada da kullanıldığını görüyoruz (Şahin, 2006, s. 213). Böylece roman ve uyarlama arasında kurulmuş güçlü bir dil birliğinden söz edebiliriz.

e) Linda Seger, "üslubun bakış açısıyla sağlandığını, üslubun; hikâyenin dünyasını görmemizi sağlayan özgül bir merceğe yaratmak olduğunu" söyler. "Bazen yazar, üslubunu belirlemek için tek bir karaktere yaslanır" (Seger, 2015, s. 257-259). Özgür Yalım'ın, uyarlamasının tarzını oluştururken, merkeze Hayri İrdal'ı aldığını; seyirciler olarak olayları onun gözünden gördüğümüzü söylemek doğru olacaktır. Oyunda, Hayri'nin olaylar karşısındaki tutumu da tıpkı romanda olduğu gibidir. Hayri çevresindeki olaylara tanıklık eder, olayları kavramaya çalışır; ancak anlam veremez. Sürekli itiraz edecektir ama bu itiraz güçlü bir eylemlilik içermez; itirazı ancak sözcüklerde kalır. Eylemlerine ise çevresindeki insanlar karar verir: İki evlilik yapmış, evlilik kararlarını başkaları almıştır, farkında olmadan Abdüsselam Bey'e taşınmıştır, en sonunda Halit Ayaracı ile tanışıp onun iradesi altına girmiştir. Ancak yaşam karşısındaki mesafeli duruşu, hırs ve tutkularından uzak oluşu; çıldırması ve her tarafı yalanlarla

dolu bu dünyaya yabancı kalmasını sağlamıştır. İşte onun bu yabancılık hâlinin sonucu olarak; moderne, *yeniye* olan uyumsuzluğu sayesinde oyunun ironik üslubu oluşmuştur.

Tanpınar, hiç tiyatro eseri yazmasa da tiyatro sanatına duyduğu hayranlığı şu sözlerle dile getirir:

Tiyatroda söz, hayatın dışında, hayattaki rolüne benzer bir rol oynar. Hareket, bir rüyanın giyindiği şekil olur. İdare edilen bir ışığın altında, gündelik vakaların o gayesiz ve beyhude zinciri, kendiliğinden ve devamlı oluş manzarasını kaybetmeden, âdeta mukadder ve mantıkî bir yolda yürür. Sebepler, aşikâr neticeler doğurur. Ve fikir, hiç yapamadığı şeyi yahut bin bir türlü oyunda, değişe değişe hiç benzemeyene yaptırdığı şeyi yapar: Hayata kendi nizamını verir. Onu kendi eliyle plastik bir şey gibi yoğurur. (...) Tiyatro, imkânsızların imkânsızını yapar. Çünkü hiç kimse yanı başında yatan en yakınının bile rüyasının içinde dolaşamaz! (Tanpınar, 1998, s. 532).

Tanpınar'ın öğrencisi olan Ahmet Miskioğlu, Tanpınar'ın zor beğenen, mükemmeliyetçi yönünden bahseder, öyle ki; “*verdiği dersten memnun kalmamış, öğrencilerine Bergson'u bir de arkadaşı Prof. Dr. Vehbi Eralp'e anlattırılmıştır*” (Miskioğlu, 2017, s. 13-14). Tanpınar, Özgür Yalım'ın uyarlamasını okuyabilseydi yahut sahnelenmesini görebilseydi ne düşünürdü, asla bilemeyeceğiz. Ancak Yalım'ın İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda yönettiği S.A.E oyunu için yazdığı program dergisi yazısında belirttiği gibi: “Bu oyun S.A.E. romanının oyunu değildir, olsa olsa diyebiliriz ki o romandan yapılmış bir oyundur bu ve elbette aynı romandan pek çok değişik oyun yazılabilir” (Yalım, 2008b)

Sonuç olarak: Özgür Yalım'ın, oldukça derinlikli ve çok boyutlu olan, sayısız karakter ve olay barındıran bu romanı; romanın temel ideasına ve ana olay dizilimine büyük oranda sadık kalarak, Tanpınar'ın ironik üslubunu da koruyarak uyarladığını söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Aydın, M. (2006). *Toplumbilim Dergisi Ahmet Hamdi Tanpınar özel sayısı*. Tanpınar'da Eski ve Yeni Üstüne s.169 İstanbul
- Bal, İ. (2013). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü adlı romanında zaman-kimlik ve dönüşüm*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Başol, Ö. (2019). *Senaryo kitabı: senaryo yazım teknikleri ve film örnekleri*. İstanbul: İthaki Yayınları
- Camus, A. (2005). *Yabancı* (çev. Vedat Günyol). İstanbul: Can Yayınları
- Güvenç, B. (1997). *Kültürün abc'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- İnci, H. (2012). *Dünyam: Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Yayınları
- Miskioğlu, A. (2017). *Tanpınar'dan notlar: yeni türk edebiyatı tezli sertifika ders notları (1952)*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Nayır, Y. N. (1976). *Edebiyatçılarımız konuşuyor*, Ahmet Hamdi Tanpınar s.43 İstanbul: Varlık Yayınları
- Nutku, H. (2017). *Oyun yazarlığı*. İstanbul: Eksik Parça Yayınları
- Nutku, Ö. (2001). *Dram sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

- Özakman, T. (2004). *Oyun ve senaryo yazma tekniği*. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Sartre, Jean-P. (2009). *Toplu oyunlar* (Çev. Işık M. Noyan). İstanbul: İthaki Yayınları
- Seğer, L. (2015). *İleri senaryo yazma teknikleri*. İstanbul: Agora Kitaplığı
- Şahin, S. (2006). *Toplumbilim dergisi Ahmet Hamdi Tanpınar özel sayısı*. Bir Oyun Kurumu: Saatleri Ayarlama Enstitüsü s.199 İstanbul
- Tanpınar, A. H. (1998). *Edebiyat üzerine makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Tanpınar, A. H. (2000). *Huzur*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Tanpınar, A. H. (2010). *Mahur beste*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Tanpınar, A. H. (2009). *Saatleri ayarlama enstitüsü*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Tanpınar, A. H. (2006). *Yaşadığım gibi*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- TDK (1998). *Türkçe sözlük 1-2* (9.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Uçan, H. (2002). *Hece dergisi, A. Hamdi Tanpınar Özel Sayısı*. Ankara
- Yalım, Ö. (2008a). *Uyarlama oyunları: Yeraltından Notlar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Mitoş-Boyut Yayınları
- Yalım, Ö. (2008b). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü program dergisi*. (Erişim Tarihi: 05.08.2019) http://31.145.174.244:8088/userPandtgm/user_home_dtgm.php

Extended Abstract

As a novelist, thinker and academician, Ahmet Hamdi Tanpınar, a productive Turkish intellectual who has worked in different fields, published his novel “*The Time Regulation Institute*” in 1961; this is a novel telling a society trapped between the old and the new, the forward and the back, the east and the west. Özgür Yalım, one of the artists of the State Theaters, adapted this novel to the theater in 2008 and directed it at the Istanbul State Theater in the same year.

The novel consists of four parts and the first part called “Great Expectations” tells Hayri İrdal’s childhood. We listen to Hayri’s passion for watches and his apprenticeship with his master Nuri Efendi. Hayri goes to the army for World War I. In the second chapter “Little Truths” we read four years later. Hayri returns from the military and marries Emine, the adopted daughter of Abdüsselam. He was referred to a forensic doctor because of a probate case. He meets doctor Ramiz. After he gets out of the hospital, Emine’s death ruins everything. He becomes the director of the Psychoanalytic Society established by doctor Ramiz. Here Hayri meets Pakize, who will be his second wife. In the third episode called “Towards Morning”, Hayri meets Halit Ayarç. When Ayarç listens to Hayri about Master Nuri and his philosophy, he finds the idea of *The Time Regulation Institute*. Hayri starts to work as a director at the institute. Over the years, the institute moved to a larger building and the number of staff increased. In the fourth chapter of the novel titled “Every Season Has an End”, as a result of the discussion between Ayarç and the institute staff, Ayarç leaves the institute. The institute is closed during this period. With Hayri’s insistence, Ayarç goes to Ankara and establishes a permanent commission for liquidation. The people who will work in the commission are the staff of the institute.

Yalım adapted this novel as a two-act comedy; divided the first act of the game into ten tables and the second act into eight tables. The first act of the game is in doctor Ramiz’s office. Hayri tells the doctor all events starting from childhood. Yalım’s preference is to use the flashback method during these narratives. Thanks to this fiction continues along the first act, the play gains a dynamic structure.

Dr. Ramiz could not assimilate his education and could not go beyond imitation to a Western scientist. Tanpınar mocks this imitation in his novel. Hayri, a multidimensional novel character, has two main characteristics. Flabbiness and indifference. Hayri’s indifference is related to his remote viewing of human affairs. Leaving important-insignificant decisions about life to others shows his flabbiness.

The funeral scene of Aunt Zarife, who hates Hayri, was examined in terms of showing different place preferences between novel and adaptation. In the adaptation, the aunt's awakening from his lethargic sleep at her own funeral and catching his brother with belongings are shown in the same scene. As a result of such solutions, the play is completed in nine different places; the first act has four and the second has five.

Abdüsselam Bey is used to living in a large mansion with his extended family. With reforms in Ottoman Empire, there have been major changes in socio-cultural life and large families have started to shrink. We see that Yalım uses the same parallelism in his adaptation which Tanpınar uses between the dismemberment of the empire and the shrinking of large families.

In the second act, Hayri meets Ayarçı. Ayarçı is very suited to the capitalist system. He is an entrepreneur, manages to benefit from the current situation; he leads people for his own benefits. He listens about Nuri Efendi and his philosophy from Hayri and finds the idea of the *Time Regulation Institute*. The difference between Nuri Efendi and Ayarçı's perception of time shows us once again how the old and the new conflict. According to the past, time progresses parallel to life, the individual does not conflict with time, is in harmony. But the new is afraid of wasting time and becomes a slave of time. It fights over time, clashes. For Ayarçı, the time is a phenomenon that must be transformed into profit, work and movement as soon as possible.

We believe that Yalım's adaptation is based on the original work, because Yalım has remained loyal to the theme and the idea of the novel. We can summarize the theme of the play as 'fluttering of the individual trapped between the old and the new'; and the idea as 'radical and sudden changes can lead the society to depression; the new should be based on the past.'

We also see that Yalım is largely loyal to the novel in transforming the characters into play characters. In the adaptation, Hayri and Ayarçı were designed as multidimensional characters; considering the genre of the play comedy, we can say that other characters are adapted as flat characters. We can see that the language used by the characters of the novel is taken into consideration by Yalım in the adaptation work. Time, clock, setting, human words used by Nuri Efendi and Ayarçı's business, work, money words, etc. are also used in adaptation. Thus, we can speak of a strong unity of language between novel and adaptation.

We believe that the ironic style Yalım uses in his adaptation is compatible with Tanpınar's style. Yalım, takes Hayri in the center while creating the style of adaptation; we can say that as audiences we look at events from his point of view. We see that Hayri's inability to understand the events around him and his incompatibility with the modern and the new constitute the ironic style of the play.

As a result: We can say that Yalım adapted this novel, which is quite deep and multidimensional, which contains countless characters and events, while remaining true to the basic idea of the novel and preserving the author's ironic style.